

Маскираната карневализација во „Слово за празниците“ на Кирил Пејчиновиќ

Соочени со предизвиците на современото кое наложува експлицитна и имплодирана комуникација и информација, поставени сме во ситуација на непрекинато преосмислување на интерпретативните модели, кои главно се преработуваат, прошируваат и непрекинато умножуваат. На таков начин, акумулацијата создава дополнителен квалитет, кој несомнено спаѓа во редот на мултиплицираните сознанија. Водени од овој процес кој е невозможно да го одминеме, ние поставуваме уште една согледба за поинакво разгледување на карневализацијата сфатена во типично бахтиновска смисла, но и нејзино специфицирање и генерирање во рамките на македонскиот книжевен 19 век.

Земајќи ги предвид книжевноисториската рамка и творечкиот дијапазон на Кирил Пејчиновиќ, јасно е дека можностите за литературна трансформација и изградување во период и простор кои во тоа време биле книжевноестетски изолирани главно се сведени на минимум. Дополнително, тука се неостварените предиспозиции на Пејчиновиќ, кој и покрај талентот и творечкиот индивидуалитет не бил во можност да стекне соодветно образование. За тоа посебно нè информира Блаже Конески: „(...) ’не учихом во никое школо, ни на растехом во некија палати нашего јазика (подвлекла И.Х.Б.), ни во палати чуждија вери, но от зачала и до ниње пребиваем во гурбетлук во место уничиженија, во запустении сважтих церквеј и манастиреј.“¹ Како што се забележува, и покрај сите неможности да го оформи образованието, Пејчиновиќ одлично знае да го прочувствува мигот и движењето на реченицата, па во еден ваков склоп да создаде и одлична метафора. Тоа се потврдува и со фактот што тој не е само составувач, преведувач на текстовите туку и автор на сопствени текстови, така што е воочливо дека овој аргумент многу често се користи како афирмативен во поглед на неговата творечка работа. Во таа смисла, важен и поттикнувачки е податокот дека од текстовите вклучени во „Огледало“ (Будим, 1816), „молитвите и последованијата се

¹ Блаже Конески. *Кирил Пејчиновиќ*. Во: *Кирил Пејчиновиќ, Собрани текстови* (Скопје: Македонска книга, 1974) 5.

преземени од требниците, додека најголемиот дел од книгата *Слово за празниците* претставува оригинална проповед на народен јазик.² Секако, претпоставливо е зошто токму инсистирањето врз авторството на текстот е нешто кое промислувачите на текстовите на Пејчиновиќ најчесто го коментираат, особено доколку ја земеме предвид практиката засведочена уште од средновековието.

Нашата теза за „маскираната карневализација“ отвора неколку последователни прашања, кои се поставуваат сами по себе како нужни и неизбежни. Самата синтагма како да делува тавтолошки, парадоксално, особено ако земеме предвид дека токму маскембалот како склоп од празнични форми е наследник на карневалот (во хронолошка смисла). Сепак, доколку минуциозно ги согледаме специфичните белези на карневализираната книжевност, би можеле да заклучиме дека во таа синтагма не се работи за тавтолошко значење, туку напротив, значењето се генерира од суштинската амбивалентност и дезинтегрираниот идентитет на двете форми (карневалот и маскембалот), како и од поништениот и негиран индивидуалитет³. Според тоа, колку и да изгледаше важно првичното прашање за авторството, во една ваква констелација тоа почнува да функционира како сопствена негација, дејствувајќи субверзивно кон сопствената автентичност. Тоа е нешто кое во современата постмодернистичка епоха ги уништува границите на националното, создавајќи можност да се појави интеркултурното, а со тоа и вистинската сила и вредност на народите, кои поради немоќта национално да се изживеат и историските неприлики најчесто биле етикетираны како помалку успешни или помалку влијателни во светски рамки.

Карневализацијата како својство на книжевноста и интерсемиотичка интерференција меѓу пишаната и претставувачката уметност најпрво ја согледуваме низ мошне луцидните и несомнено авторитетни (но не и авторитарни) промислувања на Михаил Бахтин, содржани во неговите анализи врз творештвото на Рабле и Достоевски. Првичното транспонирање на карневализацијата во книжевноста Бахтин го согледува во врска со сократовскиот дијалог и менипејската сатира како специфични жанрови кои ја определуваат понатамошната развојна доминанта на книжевноста. Определувајќи ја карневализацијата како севкупност од свечености,

² Валентина Миронска-Христовска. 1816. Во : *Македонски деветнаесетти век (1800-1902)*, редактор Јован Павловски (Скопје: МИ-АН, 2007) 9.

³ Тоа се однесува на фактот што преобразената индивидуалност како факт во карневалот и во маскембалот ги губи своите суштински обележја и функционира како сосема поинаква, телесно-сетилна, неидентична и (во најголем број случаи) опозитна.

обреди и форми од карневалски тип, синкретична претставувачка форма врзана за првобитното мислење на човекот, Бахтин не заборава да проникне во неговите карактеристики и посебно во неговата логика на дејствување (смисла и поставеност), која подоцна поттикнува една крупна дијалогизација и интерференција на жанровите. Според тоа, симболичниот превртен свет, непостоењето на рампата и фамилијарниот контакт меѓу изведувачите и гледачите, заедно со карневалската мезалијанса и профанација на сите вредности и појави се специфичните елементи на карневалската игра, не заборавајќи го тука и суштинскиот елемент-амбивалентната промена, детронизација на системот и поредокот изразена преку обредното преоблекување, тепачката, гозбата и ритуалната обнова на животот (смртта која е бремена, буквално и метафорички, и раѓа нови амбивалентни парови⁴). Ваквите специфичности на карневалот се проследуваат во сократовскиот дијалог, кој не е монолошки, реторички жанр, туку ја изразува својата иманентна дијалогичност во меѓусебното противставување на дискурзивните ентитети и во поттикот за нивно дејствување („во него е длабоко вкоренето карневалското чувствување на светот“⁵), како и во менипејската сатира која е длабоко хибридна, па како реликт на карневалскиот фолклор е, на одреден начин, „мозаик од цитати“⁶. Како аргумент за непрекинатата карневализација Бахтин ги посочува многубројните средновековни и ренесансни дела на народен и латински јазик (проповеди, литургии, евангелија, химни, изреки, одлуки на црковни собири со длабок амбивалентен и пародиски призвук), како и празничните и уличните форми на дејствување во истиот период.

Дури и еден површно аспектирање на македонската книжевност во 19 век би можело да ни покаже дека повеќеслојноста на различните жанрови и нивните карактеристики овозможуваат тие да се согледуваат како хетерогени и иманентно хибридни. Во таа смисла, нашето проследување на „Словото за празниците“ очекуваме да даде потврда за таквата констатација, како и за недвосмислената пројава на внатрешна дијалогичност (иако во еден рудиментарен вид), која го обележува и определува текстот. Во суштина, уште од самиот почеток е лесно да се забележи дека текстот е граден интерферентно, повикувајќи се на референтните, доминантни цитати

⁴ Mihail Bahtin. *Problemi poetike Dostojevskog* (Beograd: Nolit, 2000) 110-120.

⁵ Ibid., 104.

⁶ Јулија Кристева. *Речта, дијалогот и романот*. Во: *Теорија на интертекстуалноста*, прир. Катица Ќулавкова (Скопје: Култура, 2003) 28.

и параболи од Библијата кои ја потцртуваат научноста и важноста на текстот, секако во манирот на времето, но истовремено и неговата веродостојност. Поимањето на Библијата во нејзиниот иманентен облик како најважен интертекстуален извор несомнено е поврзано и со службувањето и активноста на Пејчиновиќ низ манастирите, но тоа се појавува и како доминантно својство на текстовите во тој период. За Пејчиновиќ се посебно карактеристични целосните, вистински цитати, но и поголемиот број вакантни цитати⁷ кои се од типот на псевдоцитатите, каде постои реален, доминантен прото(пара)текст, но релацијата меѓу цитатот и паратекстот е лажна. Во тој контекст можеме да ги забележиме и шифрираните цитати, кои само поради одредени јазични или стилски обележја би ги вклучиле во тој контекст и во таа корелација со референтниот извор: „Видите, христиани, колку грех биват со колење курбани, токмо со Чифутите. А вије се надеате со тоа да измолите Бога и свјатаго Атанасија, и да протерате болесчини. *А Бог велит: некем да ми колете, ја ни крв тиет ни месо јадем. А вије ако колете, дома колите и јадите.* А вије у црква го колете со попот и велите: курбан го праќамо Богу. Да се почифутуете на старост“⁸. Во суштина, овој извадок, покрај специфичната цитатност која се проследува како посебен вид префигурација и карактеризација на еден од учесниците во дијалогот, суштински поставува и изворна полемичност и полиакцентност како карактеристика на целиот склоп карневализирана книжевност. Во случајов таа полемичност не произлегува од граматички поставениот дијалог во текстот, туку од интересубјективноста наложена како елемент (*differentia specifica*) на дискурсот (беседата)⁹, која овде, на едно микропланско ниво создава амбивалентна слика (со трансформација на сликата за Богочовекот). Сатиричната компонента на исказот во суштина ја провоцира смеата која не е горчлива (како во романтичарската гротеска), ниту обесилена преку неизбежноста и потчинувањето на судбинските сили, туку напротив, отвора мотивација за непрекинато и постојано трагање по универзалната вистина како животна вистина. Според тоа, средновековната контемплација е издигната на рамниште на конфликт, судир на промислувања и „вистини“ дисперзирани низ народните обичаи и верувања.

Секако, поставувањето на празникот како модалитет низ кој треба да провее догматското и идеолошкото несомнено ја создава првичната заблуда и перцепција на

⁷ Dubravka Oraić-Tolić. *Teorija citatnosti* (Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990) 18.

⁸ Кирил Пејчиновиќ. *Собрани текстови*, прир. Блаже Конески (Скопје: Македонска книга, 1974) 24.

⁹ Emil Benvenist. *Problemi opšte lingvistike* (Beograd: Nolit, 1975) 194-205.

текстот како исклучиво монолошки: „Пошто за Христа трпимо, баре да го слушамо што ни вели. Он не ни вели нешто тешко, токо лесно. Он ни велит да љубимо еден другото, да се проштааме, да се жалиме, да седимо мудро, да не збесуемо како малии деца, да не се опијаме, да не блудуаме, да не пиемо вино без мера, да не скакамо хоро како безумници што скакат.“¹⁰ Нецелосното повикување и пресоздавањето на Христовата вистина овде создава внатрешна дијалогичност, иако овој дел првично прилега на монолошки суд за единствената и канонска вистина. Празникот кој асоцира на хуманизам и душевна смиреност апсолутно ги отфрла карневалските гестови и манири на однесување, меѓутоа создава и директна скриена полемика насочена против неразумната догматизација (ова се однесува, пред сè, на критиката кон учителите и поповите). Во никој случај негацијата на карневалските претставувачки доминанти не значи супримација на карневализацијата во текстот, која доаѓа до најголем израз преку дијалогизацијата и полемичноста. Како аргумент за ваквата констатација би можела да ни послужи вметнатата приказна за праведниот Лазар, во однос на која имаме директно упатување на изворот-Евангелието по Св. Лука. Сепак, потсилувајќи ја пресоздавачката умешност, Пејчиновиќ избегнува директно цитирање на приказната, определувајќи се за трансформација и преобликување. Во суштина, таа приказна функционира како *mise en abyme* (според термилошките определби на Мике Бал), но во неа доминира аспектот на дијаграматична иконичност¹¹ која упатува на сликовна аналогија. Навистина, оваа парабола за сиромавиот и богатиот Лазар кои имаат само номинална сличност меѓу себе го потцртува пресоздавањето, кое е искористено за остварување на дадена дидактичка цел, меѓутоа во него се содржи и една дополнителна конфронтација со владеечкото народно мислење, кое се трансформира во еден вид авторитет: „Пак му велит богатиот: ’Не, отче, от овде да отиднет чоек, да оживет, да отиднет тамо да кажуе, поарно го веруе светот от тија учители што сат тамо.’ Па му велит Авраам: *’Таквија људи што не веруат книгите си и учителите, тија сат неверници. И да им го пратим Лазара пак не ќе го веруаат, ќе речат се појепирил, станал од гроб пак лаже светот, уште ќе се шегаат со него.*“¹² Таквата двопланска структура на дејството (условно речено „на небото и на земјата“) подразбира необична спрега и динамизација на најразлични ставови и судови со полемичен ефект.

¹⁰ Кирил Пејчиновиќ. *Собрани текстови*, прир. Блаже Конески (Скопје: Македонска книга, 1974) 20.

¹¹ *Uvod u naratologiju*, прир. Zlatko Kramarić (Osijek: Izdavački centar Revija, 1989) 220.

¹² Кирил Пејчиновиќ. *Собрани текстови*, прир. Блаже Конески (Скопје: Македонска книга, 1974) 25-26.

Амбивалентноста на претставите и сликите во текстот се потсилува и преку многубројните метафорични конструкции, кои Пејчиновиќ успева одлично да ги употреби, како и симболите кои го пресоздаваат значењето, кое е често многу повеќе изолирано од она на христијанските симболи и идеологеми. Така, укажувајќи на негативните последици од празноверието и амајлиите, Пејчиновиќ успева да изгради еден целосен симболичен круг околу народот, кој го повторува своето безумие, лукаво и пресметливо како и волкот: „Што тоа безумие на старост? Вук да можел да чува чоeka, свакиј во куката по еден жив ќе ранеше да го чуват. Другии гледам праат покуши гаолски на сами празници, на бадник, на летник, на Ѓурѓовден, други веруат во среќа, кој ќе го сретет (...)“¹³ Слично на тоа, се развива една подалечна симболична врска со лексемата „град“, која метафорично ја определува цврстината на верата, водејќи сметка за нејзините средновековни конотации и пресејување на смислата: „Да затова, христијани, паѓат град, зашто сте едни човекоугодници, и чревоугодници а не Богоугодници, а не познаате свој грех, свој кабаат, свое безумие, токо велите: 'Не држиме четврци, затова паѓат град.“¹⁴

Паралелно со автентичноста и полемичноста на исказите и сликите, во текстот се развива една интересна позиција на говорителот-раскажувач (главно насочен кон обраќање и трансформација на дискурзивните ентитети, движејќи се во подрачјето на идентификацијата и атрибутизацијата од перлокуциска гледна точка) и „ликовите“ кои како да се (во една класична карневалска смисла) јунаци „на прагот“, на меѓата и на прекршувањето. Во врска со тоа е и Бахтиновата констатација за потребната трансгредиентност во релацијата меѓу авторот и ликот, но овде забележуваме ситуација на постојана интерференција меѓу адресатот (општо речено примачот, публиката) на исказот и насочена автореференцијалност на говорителот-раскажувач, т.е. самоупатување изразено на директен начин. Иако текстот изобилува со аргументи за т.н. естетска идентификација меѓу авторот и јунакот¹⁵, токму местата на самоопределување се оние кои сепак овозможуваат во текстот да се забележи наследениот манир на псевдокласицизмот (во светски рамки), т.е. авторската надмоќност во однос на јунакот и беседата воопшто: „Кој неќе да слушаат, он ќе речет: 'Така кажует ама белки не ет така'. А пак ако ет тој чоек што не верует, а тој ќе речет:

¹³ Ibid., 40.

¹⁴ Ibid., 46.

¹⁵ Mihail Bahtin. *Autor i junak u estetskoj aktivnosti* (Novi Sad: Bratstvo-Jedinstvo, 1991) 23-43.

’Кирил у Теарце белки научил, или у Марков манастир у торбешите зар разбрал да нам ќе кажет!’ Велаќим, кој ќе слушат нека слушат, кој ќе не слушат и на него буди милост божија,-ја ќе кажем, зере боим се да не будем како тој мрзешливиот раб што му скри талант господина своего, после от своја уста се осуди, му рече: ’Господине, се уплаших от тебе да ти растурим среброто, зашто видох тебе еле си ќескин чоек, береш каде си не растурил и жнееш каде си не сејал, и ја не смејох да посеам туѓо семе’.¹⁶

Доколку текстот го промислиме жанровски, ќе забележиме дека токму во манирот на карневалската амбивалентност тој во себе проникнува голем број елементи-од обични проповеди на народен јазик до вметнати приказнични елементи, па според тоа текстот не би можел да се идентификува исклучиво со пригодните (проповедни) текстови. Карактерот на хумористичните споредби кои најчесто го потсилуваат ефектот на искажаното се местата на „отпор“ каде се генерираат бесконечен број дијалози. Иако често туѓите искази за дадени теми Пејчиновиќ ги дава во форма на директна цитатност, не изостануваат и местата на внатрешна полемичност со нив и еден вид внатрешна дијалогичност (во форма на претпоставен дијалог со самиот себе, често во спротивност со претпоставената публика): „Зашто ест књез? Зашто на овај век чоек ест самовластен, ако сакат пуштат Господа во себе, ако ли не хоќет-не пуштат, ако хоќет-земат причаштение царја небеснаго, царја слави, ако ли не хоќет-не се причестует, неќет царја слави.“¹⁷ Според тоа, беседничкиот карактер се варира на повеќе планови, хибридизирајќи се и динамизирајќи се со дополнителни раскажувачки елементи. Во таа смисла е промовирана доминантната гледна точка која Пејчиновиќ не заборава да ја истакне, во овој случај авторитетниот извор (Библијата и црковните текстови) како цел и компонента во развивањето на исказите. Сепак, таквата перспектива која се претпоставува не ги определува и стигматизира исказите како догматични.

Тезата која ја зацртавме во однос на маскираната карневализација во суштина подразбира една цела плејада интерпретативни стратегии кои се во постојан допир. Поттикот за ваквото аспектирање произлезе од една единствена причина која се трансформираше во цел-на текстот кој е поставуван постојано во рамките на проповедите и монолошките дискурси да му се најде ново место, кое тој заслужено го зазема според автентичниот и доминантен елемент-уништувачката и преобразувачка

¹⁶ Кирил Пејчиновиќ. *Собрани текстови*, прир. Блаже Конески (Скопје: Македонска книга, 1974) 41.

¹⁷ *Ibid.*, 31.

дијалогичност во однос на доминантните народни обичаи и верувања, но и субверзивноста во однос на површно сфатените канони и догми во христијанската религија и идеологија. Иако во овој случај ние не сме соочени со класична карневализација која на литературата ѝ дава нова енергија, сепак сме во можност да ја прочувствуваме навестената амбивалентност. Таа го создава нужниот дисконтинуитет во хронолошките низи како важно место за преосмислување на дискурсот, расчистува со сè она што би можело да се нарече традиција и менталитет, а со тоа обезбедува услови дискурзивното поле да ги развие можните дивергентни линии на исказите кои се осмислени како типично индивидуална творба, водени од отпорот кон наметнатата општествена доминација и историската неизбежност. Токму затоа, една навидум „обична“ беседа почнува да дејствува на поинаков начин, потцртувајќи го распрснувањето како единствено можен модалитет на постоење. Во таква ситуација не зачудува фактот што субјектот и објектот на беседата стануваат исклучително важни, овозможуваат да се заборава средновековната скромност и необележеност на субјективноста, водејќи кон распрснување и разновидно пројавување на вековната замолченост, како и кон еден нов квалитет на првично дадената индивидуалност. Тоа се автентичните својства на оваа карневализација, која во името на хуманизмот и високите етички квалитети се преоблекува во само привидно дидактичко и поучително руво, избегнувајќи ја можноста да биде споредна или поставена во втор план.

The Masked Carnivalization in “Sermon on Festivals” by Kiril Pejcinovik

(Summary)

Facing the contemporary challenges filled with explicit and imploded communication and information, we are inevitably interposed between constant extending of interpretative models, multiplied as well as various. That cognitive accumulation creates an additional quality, rendered as highly perspective. It is impossible to pass by this process, and that is the reason why we have to bring carnivalization up for discussion, mainly determined in Bakhtin’s theoretical sense, but also defined and generated into the 19th century Macedonian literature.

The hypothesis of masked carnivalization that we laid down implies a spectra and intersection with constellation of interpretative strategies. Our goal is to give this text the place he deserves, according to the authentic and dominant element-subversive and transforming dialogism focused on dominant folk believes and customs, but also on simplistically accepted dogmatic and canons of Christian religion and ideology. Although this is not a classic representative of literary carnivalization, yet we are able to feel the anticipated ambivalence. It creates the necessary discontinuity of chronological sequence as important part of re-defining the discourse, wiping out tradition and mentality, thus enabling the divergent lines of individual utterances into the discursive field, and creating a resistance towards foisted social domination and historical inescapability.